

Л. Зелена

ІСТОРИЧНА доля однієї з найстаріших книгозбірень півдня України – Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олеса Гончара – протягом усіх років її існування складалася не просто. Проте, за всіх часів головним в її діяльності було донесення до найширших верств населення знань, накопчених людством, здобутків вітчизняної і світової культури, втілених у друкованому слові, демократичність і загальнодоступність, утвердження своєї суспільної значущості.

Ідея створення громадської бібліотеки у Херсоні належить братові знаного художника Миколи Миколайовича Ге – Григорію Миколайовичу – і була проголошена в місцевому гуртку діячів просвітницького руху на початку 1871 року. Цю ініціативу підтримали члени гуртка, міська влада, найбільш передові з впливових городян. До числа засновників так званого бібліотечного товариства разом із ентузіастами увійшов і місцевий губернатор – генерал С. Старинкевич. Було розроблено демократичний статут, затверджений Міністерством внутрішніх справ у січні 1872 року, а 26 березня відбулися перші загальні збори засновників, на яких обрали дирекцію книгозбірні. З цього часу бібліотека почала існувати як установа. Багато городян надали їй в тимчасове користування книги, журнали, робили грошові внески.

За дозволом предводителя губернського дворянства Е. Ерделі бібліотека розмістилася в залі Дворянського зібрання, де знаходилася перші п'ять років. 18 червня 1872 року сюди прийшли перші читачі. Користування абонементом було платним, а читальною залюю – безкоштовним. З 1874 року від міської управи почали надходити субсидії, які дедалі збільшувалися.

Новий етап розвитку бібліотеки розпочався 1890 року, коли вперше звернули увагу на комплектування фонду науковими виданнями. Було видано каталоги до всіх розділів фонду.

В 1891 році незаможним особам знижено плату за користування абонементом, що значно збільшило число відвідувачів. Громадськість почала активніше брати участь у літературно-музичних вечорах, виставках, спектаклях та інших заходах, які влаштовувала бібліотека. Для читання лекцій запрошувалися відомі професори Новоросійського університету, що знаходився в Одесі, та навчальних закладів інших міст.

1891 року до 100-річчя від дня смерті князя Г. Потьомкіна було засновано відділ краєзнавчої літератури і предметних пам'яток місцевої старовини, названий його ім'ям. Згодом це зібрання поклато початок майбутньому краєзнавчому музею.

В той час у Херсоні значного розвитку набуло книгодрукування. До бібліотеки надходили такі видання, як: „Статистико-экономические обзоры Херсонского уезда”, „Отчеты о деятельности Херсонской уездной земской управы”, „Памятные книжки Херсонской губернии”, газети „Херсонские губернские ведомости”, „Юг” та ін. Як документальні джерела вони мають значну наукову цінність і сьогодні.

Зростали фонди, збільшувалася

кількість читачів. Майже 15 років збиралися кошти для будівництва приміщення бібліотеки. Перший відчутний внесок зробив І. Корбуль. І тільки завдяки пожертвуванням меценатів та підтримці місцевого голови І. Волохіна було зібрано потрібну суму.

У серпні 1896 р. на колишній Старообрядовій площі за проектом академіка Новоросійського університету архітектора М. Толвінського було розпочато і восени наступного року завершено спорудження будинку бібліотеки. В ньому вона знаходилася впродовж 90 років (вул. 21 Січня, 24). Приміщення було розраховане на 50 тис. томів і 75 читацьких місць. На час переїзду до цієї будівлі фонд книгозбірні налічував понад 15 тис. видань, з яких половину складала белетристика. 21 грудня 1897 року відбулося освячення будинку бібліотеки і відзначено 25-літній ювілей установи.

Зручності нового приміщення все більше приваблювали відвідувачів, зростав попит на літературу. Фонд книгозбірні почав суттєво поповнюватися за рахунок подарунків приватних осіб, місцевих та іногородніх організацій і установ, інших бібліотек.

Серед дарувальників варто відзначити знаного поета О. Плещеєва, а також Тарле, Падалку, Осадчого, Тезякова, братів Гошкевичів та ін. Відомий московський книговидавець К. Солдатенков надіслав продукцію свого видавництва. Майже всі державні міністерства, Академія наук, більшість наукових товариств безкоштовно надсилали бібліотеці свої видання. Таким чином у місті, де не було жодного вищого навчального закладу, поступово сформувалася громадська книгозбірня, яка за складом фонду займала сьоме місце в імперії, а за кількістю книг, що видавалися читачам, – друге, поступаючись лише Харківській громадській бібліотеці.

На околицях міста – військовому форштадті, передмісті Забалка, а згодом – у районі Млинів, було відкрито філіальні відділення. Це сприяло новому припливу читачів.

В огляді діяльності книгозбірні за 40 років один із її директорів Л. Осинський, вказуючи на зростання впродовж 1906-1908 рр. попиту на книги і різке падіння його у подальшому, називав цей процес „барометром розумового життя суспільства”.

Своїм успішним розвитком бібліотека багато в чому зобов'язана активній діяльності В. Шенфінкель (1867-1928), яка більше 30 років свого життя опікувалася справами установи. За свідченням відомого письменника, нашого земляка Б. Лавренєва: „...библиотечное дело было для нее не только профессией, но и подлинной жизненной страстью”¹.

Народилася Віра Костянтинівна в Херсоні. Закінчила Вищі жіночі курси у Петербурзі. Повернувшись у Херсон і маючи постійну роботу від Петербурзького статистичного комітету, захопилася справами бібліоте-

¹ Лавренев Б.А. Моя первая академия // Собр. соч. В 8-ми т. – М., 1995. – Т. 7. – С. 332.

ки. Збереглося чимало документальних доказів про те, що в той час бібліотека все більше набувала функцій справжнього осередку культури.

Дійсним членом бібліотеки В. Шенфінкель була з 1887 року, а з 1890 року загальними зборами членів книгозбірні її обрано до складу дирекції.

До виборної дирекції в різні часи входили від 8 до 12 осіб. Майже всі займали високі державні посади. Дирекція відала всіма напрямками роботи бібліотеки. Для більш успішного управління її справами обов'язки між членами були чітко розподілені. Це були щирі ентузіасти, бо ж працювали безплатно, на добровільних засадах. У різні роки Вірі Костянтинівні доводилося займатися бухгалтерією і палітурною справою, записом книг, веденням рукописного каталогу, карткових каталогів, обробкою статистичних даних, вона завідувала відділами фонду і до кінця життя була завідувачкою (директором) бібліотеки. З 1890 по 1908 рік підготувала зведені статистичні відомості до 18 опублікованих щорічних звітів про роботу установи. Ім'я В. Шенфінкель, її діяльність як бібліографа, складача і упорядника друкованих каталогів та бібліографічних покажчиків було відоме далеко за межами нашого краю.

Перший каталог фонду бібліотеки було видано ще в 1874 році. З 1890 року цю роботу очолила В. Шенфінкель. Нею спільно з М. Беккером, бібліотекарями Шипинською, Поповою, Делятицькою було складено і в 1897 році видано систематичний каталог фондів бібліотеки з часу її заснування і 4 доповнення до нього (три з них видано друкарським способом). Крім книг, у каталозі відображено зміст 49 найпоширеніших журналів другої половини XIX – поч. XX ст. Подано допоміжні покажчики.

Хочеться виділити „Указатель книг и статей отдела имени Кн. Г.А. Потемкина по истории и состоянию Новороссийского края” (Херсон, 1913. – 125 с.). Він складався з приблизно 1 500 назв книг і статей з питань історії, археології, географії, етнографії, природознавства, сільського господарства, торгівлі, транспорту, морської та річкової справи Півдня України. Тут відображено і методично чітко систематизовано роботи відомих істориків – Багалія, Мурзакевича, Писаревського, Скальковського, Яворницького, Осадчого, Тезякова та ін. Порівняно з виданими раніше бібліографічними посібниками Леонтєва, Маркевича, Могилянського, Чижикова в ньому вельми повно відбито літературу про Херсонщину і Таврію. Високу оцінку покажчику дав журнал „Русский библиофил” (1914. – № 1. – С. 90).

На добру пам'ять заслуговує і М. Беккер (1842-1909). На арені громадської діяльності в Херсоні він з'явився в 1884 році, коли був обраний членом Міської управи. Його природний розум, неабиякі організаторські здібності, глибоке знання міського господарства були оцінені, і 1897 року М. Беккера обирають гласним думи, а з 1901 по 1909 рік він очолював Міське управління – спочатку як заступник голови, а згодом як голова. Михайло Євгенович має пряме відношення до того, що в цей час Херсон почав активно розвиватися: став великим торговим портом, його з'єднано з мережею залізниць, облаштовано набережну, з'явилися електричне освітлення вулиць міста, водопровід, каналізація, побудовано театр.

Як книголюб він з увагою та любов'ю ставився до громадської бібліотеки. Авторів цих рядків свого часу пощастило знати людину, яка у той час була гімназисткою та читачкою бібліотеки і щодня бачила екіпаж М. Беккера, що стояв по декілька годин перед книгозбірнею.

У 1891 році Михайла Євгеновича обрано до складу дирекції бібліотеки і протягом 18 років не відбулося жодної події, в якій він не брав би активної участі, а в дні негоди силою свого красномовства, шляхом клопотань, пояснень відстоював її інтереси.

З 1895 по 1908 рік М. Беккером було складено загальні частини звітів бібліотеки, він брав участь у розробці статистичних матеріалів і сприяв виданню цих документів. У 1896-1897 роках очолював комісію з нагляду за будівництвом приміщення бібліотеки.

Певний час був відповідальним бібліотекарем. Брав діяльну участь у складанні каталогів до фонду книгозбірні, простежив її історію за перші 30 років існування.

На честь Михайла Євгеновича, на основі його ж дарів, було організовано відділ літератури з питань міського самоврядування і земських справ імені М. Беккера та видано систематичний покажчик видань відділу.

Михайло Євгенович завжди прагнув заглибитись у суть бібліотечної справи. На той час у бібліотеках не існувало послідовної системи групування літератури. У 1902 році він розробив оригінальну систему, яка під назвою „Главные основания для выработки системы библиотечного каталога” в 1911 році була опублікована в журналі „Библиотекаръ” (№ 3/4) і дістала позитивну оцінку професійного загалу. У цій праці знайшла відображення не лише ерудиція автора, але й його неабияка обізнаність у бібліотекознавстві.

По десять-двадцять років поспіль обиралися до складу дирекції відомі в місті городяни: міський голова І. Волохін (1888-1905), лікарі М. Поппер (1888-1897), Є. Диканська (1890-1911), І. Козубов (1893, 1896-1909), ветеринарний лікар В. Синькевич (1891-1911), юристи А. Гржибовський (1890-1912), Л. Осинський (1905-1911), О. Сергеева (1888-1904) та багато інших. Це вони підтримували бібліотеку матеріально, дарували книжки, опікувалися її справами.

Під час та після громадянської війни (а Херсон був прифронтовим містом) бібліотека спрямувала свої зусилля на культурно-просвітницьку роботу і тим самим визначила своє місце в житті міста: її працівники брали участь у ліквідації неписьменності, надавали пересувні бібліотечки військовим частинам тощо.

Значно зменшилася чисельність читачів у голодні 1921-1922 роки: з 5 тисяч осіб у серпні 1921 р. – до 600 осіб у 1922 р. Тисячами обчислювалася кількість повернутих книжок.

Дещо на краще пішли справи у 1923 році. Бібліотеку було реорганізовано у центральну міську, переведено на державний бюджет, скасовано плату за користування книгами. Почали надходити в одному примірнику всі видання, що виходили в Україні. В 1926 році херсонська книгозбірня була в числі п'яти найбільших бібліотек республіки.

У червні 1926 р. у Харкові проходив I Всеукраїнський з'їзд бібліотечних працівників, у роботі якого взяла участь В. Шенфінкель. Вона виступила з доповіддю „Передвижная работа”.

Бібліотека виконувала функції міжокружної і центрально-окружної, організаційно-методичного центру для інших книгозбірень. При ній працював колектор. У Млинах і на Сухарному, в приміських селах відкривались філії центральної бібліотеки, які з часом реорганізовувалися у самостійні книгозбірні.

З 1938 року бібліотека стала базою для проведення постійних тримісячних курсів бібліотечних працівників не тільки Херсонщини, а й Миколаївської і Запорізької областей.

Оцінку діяльності книгозбірні на початку 30-х років дав Б. Лавренев: «Пришедшие на смену старым, новые библиотечные работники <...> повели дело дальше, укрепляя библиотеку и расширяя её фонды <...> библиотека стала действительно достоянием всего населения Херсона»¹.

На початок 1941 року книжковий фонд бібліотеки нараховував понад 300 тис. томів, ним користувалося майже 10 тис. читачів.

Тяжким випробуванням для книгозбірні стали роки Великої Вітчизняної війни. У період фашистської окупації бібліотека деякий час працювала, проте її фонд та майно були пограбовані і окупантами, і місцевими мародерами. Літературу, яка не відповідала духу тимчасового режиму, знищено.

13 березня 1944 року місто було звільнено. Страшний вигляд воно мало. Такою була й бібліотека: вибиті двері, вікна, розтрощені меблі, розкидані книги. Втрачено більше 215 тис. книжок.

Вже у квітні розпочалася робота з відродження закладу. Книги надіслали Державна бібліотека ім. В.І. Леніна та Ленінградська публічна бібліотека ім. М.Є. Салтикова-Щедрина. А з вересня почали надходити нові книги, в тому числі й обов'язковий примірник видань.

З утворенням у жовтні 1944 року Херсонської області бібліотека набула статусу обласної. А з 1966 року вона має статус обласної наукової установи універсаль-

ного профілю. З 1936 по 1997 рік книгозбірня носила ім'я російського письменника О.М. Горького, з 1997 року носить ім'я українського письменника Олеся Гончара.

Визначною подією для книгозбірні був її переїзд у 1987 році в нове приміщення, книгосховище якого розраховано на зберігання 1 млн. 200 тис. томів.

Сьогодні наша бібліотека – не тільки регіональний інформаційний центр, це ще й великий центр дозвілля. Люди різного віку приходять сюди поспілкуватися, подивитися виставки професійних і самодіяльних художників, переглянути відеофільми, послухати виступи митців і літераторів, взяти участь у засіданнях читацьких клубів та об'єднань за інтересами тощо.

Все це сприяє піднесенню престижу бібліотеки у населення, постійному припливу читачів. Щорічно її послугами користуються до 40 тис. мешканців міста і області. До їхніх послуг – майже мільйонний універсальний фонд, розрахований на те, щоб кожна доросла людина, незалежно від її професії, переконань, змогла знайти потрібну літературу.

Очолює установу кавалер ордена княгині Ольги III ступеня, заслужений працівник культури України і просто мудра та гарна жінка Надія Іванівна Коротун. Під її керівництвом колектив висококваліфікованих фахівців докладає багато зусиль для того, щоб бібліотека розвивалася відповідно до вимог сучасного інформаційного суспільства, не лише збирала, зберігала документи на різних носіях інформації, а й за допомогою сучасних технологій забезпечувала право кожної людини на отримання інформації.

¹ Лавренев Б.А. Моя первая академия // Собр. соч. В 6-ти т. – М., 1985. – Т. 6. – С. 333.

...ІМЕНІ ВЕЛИКОГО ПИСЬМЕННИКА (До 110-ї річниці Ніжинської центральної міської бібліотеки імені М.В. Гоголя)

З. Петрик

ІСТОРИЯ Ніжинської центральної міської бібліотеки (ЦМБ) ім. М.В. Гоголя розпочалася в далекому 1897 році, коли за ініціативою повітових земських зборів у місті було відкрито безкоштовну народну бібліотеку-читальню. Її книжковий фонд нараховував 2 005 примірників, а кількість відвідувачів становила понад 900 осіб.

Проте бібліотека-читальня не могла забезпечити запити мешканців міста. Тому питання про необхідність створення у Ніжині міської публічної бібліотеки неодноразово порушувалося громадськістю. Розуміла це і місцева влада. Так, 12 квітня 1909 року, з нагоди 100-річчя М. Гоголя, міська Дума прийняла постанову відкрити в Ніжині на міські кошти публічну бібліотеку його імені.

Відтепер розпочалася робота з формування фонду майбутньої книгозбірні. Міська Дума щороку виділяла по 500 крб. на купівлю книжок. Були і добровільні пожертви. Першим такий дар (500 томів книг, 300 назв) зробив видатний вчений-філолог, професор Історико-філологічного інституту П. Заболотський. Було придбано цінну історичну бібліотеку викладача інституту Є. Кашпровського, а також приватну колекцію пані Богуш, яка складалася з творів російських і західноєвропейських класиків. Таким чином поступово нако-

пичувався фонд бібліотеки. Але політичні події тих років – Перша світова війна, хвиля робітничого руху – відсунули питання про відкриття бібліотеки на тривалий час.

Лише 21 лютого (за старим стилем) 1917 р. відбулася двоочікувана подія. «Черниговская земская газета» (1917. – №18) писала: «21 февраля в день кончины великого писателя земли русской и бывшего ученика Нежинского лицея Н.В. Гоголя Нежинское городское самоуправление открыло в Нежине публичную библиотеку имени Н.В. Гоголя».

Для книгозбірні тимчасово було виділено приміщення службового кабінету в міській чоловічій гімназії, директором якої був П. Заболотський. Його ж було обрано головою правління бібліотеки, також він допомагав бібліотекарю, котрий за 25 крб. в місяць 4 рази на тиждень видавав додому книги.

«Число книг с 750 названий в 1500 томах при открытии библиотеки за год удвоилось; число подписчиков с 40-50 в первые дни – возросло к концу года до 600 человек; преобладают среди них учащаяся молодежь старших классов и евреи; многие отцы города не только материально не поддер-